

شاهرخ تندروصالح

پژوهشگر در زمینه
نوشتن در غربت یا
دیاپورای ایرانی

با اثر در دست انتشار:
نوشتن در غربت

شاهرخ تندروصالح محقق ارزنده و ساکن ایران در سال‌های اخیر، موضوع نوشتن در غربت و سوبه‌های گوناگون آنرا با روش‌شناسی حرفه‌ای دنبال کرده است. بی‌تردید اهل قلم در غربت از کارهای این محقق استقبال و استفاده می‌کنند. ضمن تقدیر از تلاش‌های حرفه‌ای و فرهنگی آقای تندروصالح در این شماره بخشی از شرح زندگی حرفه‌ای و تکاپوهای فرهنگی او را به قلم خودش و نیز نمونه‌ای از مصاحبه‌های مجموعه «در دست انتشار» نوشتن در غربت را به خوانندگان آرمان تقدیم می‌کنیم. با آرزوی بالندگی هرچه بیشتر این محقق ساکن ایران.

شاهرخ تندروصالح درباره خود و اثرش چنین می‌نویسد:

در سال ۱۳۴۲ خورشیدی در شیراز به دنیا آمدم. سال ۱۳۶۲ خورشیدی به دانشگاه رفتم: دانشگاه مشهد

ادبیات مهاجرت و تبعید ایران، شاخه‌ای از ادبیات معاصر ما است که آفرینشگران آن، به هر علت، به اجبار یا ضرورت حیاتی و حفظ بقا ترک دیار کرده و در کشوری دیگر، به زندگی و حیات ادبی خود ادامه می‌دهند. چنین ادبیاتی بخش زنده و پویای ادبیات جاری در جامعه است. ادبیات ایران نیز این بخش زنده و پویا را دارد. چه بخواهیم چه نخواهیم بخشی از ادبیات ایران در خارج از مرزهای قراردادی و جغرافیایی کشور ما نفس می‌کشد: افق دیاپورای ایرانی در این چشم انداز قابل مطالعه است.

رشته جغرافیا. با یاری جاودانیاد استاد محمد قهرمان در کتابخانه دانشکده ادبیات به جمع کتابداران کتابخانه پیوستم. همزمان با روزنامه ها و رادیو نیز همکاری می کردم. بعد از پایان دوره کارشناسی به شیراز بازگشتم و جسته گریخته در پی ادامه تحصیل و کار بودم. پس از چند سال دوندگی در مرکز انفورماتیک و مطالعات توسعه وابسته به سازمان برنامه و بودجه استخدام شدم. آنجا به خاطر آشنایی حرفه ای با نوشتن و تدوین مطالعات برنامه ریزی توسعه، مسئولیت مطالعات میدانی و تدوین تک نگاری های پایه ای برای برنامه دوم توسعه استان های فارس و کهگیلویه و بویر احمد به من سپرده شد. در این دوره تدوین طرح های مراکز فرهنگی و توریسم، جوامع روستایی، آموزش و پرورش، خطوط راه ها و بهداشت و درمان را به انجام رسانده ام. با همیاری مهندس حمید مزارعی، نخستین طرح های کمپینگ توریسم و اکوتوریسم در فارس و کهگیلویه و بویر احمد را به تصویب رساندم. طی سال های ۱۳۷۳ تا ۱۳۷۵ خورشیدی فصلنامه فرهنگ فارس را سردبیری کردم. خطراتی دلنشین از محلات قدیم شیراز را همراه با عکس هایی بکر از شیراز قدیم در مجموعه سه جلدی شیراز و شیرازیان آماده انتشار دارم. در سال ۱۳۸۰ خورشیدی ضمن آشنایی با پرفسور کریستف بالایی رئیس انجمن ایرانشناسی فرانسه در ایران، افتخار همکاری با ایشان برای تدوین کتابشناسی انتقادی ادبیات معاصر ایران نصیبم شد. در این همراهی، موفق به کسب تجارب ارزنده ای از روش شناسی و متد پژوهش ادبی انتقادی شدم. پس از آن به جمع بندی یافته های پژوهشم پیرامون ادبیات تبعید و مهاجرت ایران پرداختم. پژوهشی با نام "در جمهوری ادبیات" و "نوشتن در غربت" که سالیان سال در صف انتشار است. این پژوهش در بردارنده سلسله مقالاتی با موضوع ادبیات تبعید و مهاجرت، دیدگاه نویسندگان مهاجر ایران درباره تأثیر مهاجرت بر آثار ادبی و موضوعات مرتبط با نویسندگی در مهاجرت است. نخستین بار موضوع ادبیات مهاجر ایران را در روزنامه شرق مطرح و دنبال کردم. ستون "نوشتن در سرزمین دیگران" حاصل این دوره از کار مطبوعاتی ام بود. انتشار برخی گفتگوهایم با نویسندگان مهاجر ایران در روزنامه های آفتاب امروز، زن، شرق، اعتماد سبب شد تا موضوع ادبیات مهاجرت به شکل جدی در روزنامه ها و معدود مجلات ادبی ایران جای خود را باز کند.

در سال ۱۳۹۲ خورشیدی به دعوت مدیر مسئول موسسه مطبوعاتی ایران، عبدالرسول وصال، برای سردبیری دوره جدید روزنامه شهروند به جمع دعوت شدگان پیوستم. آنجا با همیاری و

ارتباط با حقوقدانان، نویسندگان و منتقدان معاصر جهت شفافیت بخشیدن به مفاهیم حقوق عمومی و مبانی روزآمد شهروندی در رسانه ای همگانی، سرویس های کتاب، حقوق، فرهنگ عمومی و آموزش شهروندی را طراحی نمودم و بخش های مرتبط با کتاب، ادبیات و حقوق شهروندی را در سرویس های روزنامه شهروندی پی نهادم. این دست تلاش ها سبب شد تا منشور شهروندی در سیستم اداری کشور مجال مطرح شدن بیابد. بخشی از مقالاتم با محور ادبیات و جامعه نگاری در کتاب در حاشیه جسور کلمات حاصل این دوره از فعالیت رسانه ای ام است.

در سالهای ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۵ خورشیدی سرگرم پژوهشی پیرامون ادبیات مدرن ایران بودم. مطالعه جدی کتاب بی همتای تاریخ سانسور در مطبوعات ایران اثر پرفسور گوئل کهن مرا بر آن داشت تا تک نگاری (پرتره اندیشه های بومی ایران) را آغاز کنم. اتفاق آشنایی و دوستی ام با پرفسور کهن این آرزوی دیرینه را برآورده کرد. گفتگوی مفصلم با ایشان کتاب پدیدار شناسی سانسور و شناخت مولفه های سانسور در رسانه های همگانی ایران را صورت بخشید.

اکنون سرگرم پژوهشی پیرامون "پرتره شهروند جهان هنر ایران" با مرور زندگی هنرمند عالی مقام آقای شکر شیرازی و آثار ایشان هستم.

مجموعه آثار شاهرخ تندرو صالح

نوشتن در غربت (دیاسپورای ایرانی در جمهوری ادبیات) نشر گستره، ۱۳۹۹. (در دست نشر)

نظریه شناسی نقد ادبی در ایران پس از انقلاب / جلد اول : گفتمان سکوت / ۱۳۹۶

نظریه شناخت نقد ادبی / جلد دوم : حکایت نسل بی سخنگو / ۱۳۹۶

پدیدار شناسی سانسور (تک نگاری پرفسور گوئل کهن) / نشر نگاه معاصر / ۱۳۹۶

درست مثل رنگ شب / مجموعه داستان / نشر نگاه معاصر / ۱۳۹۵

بهار مصدق / تک نگاری دکتر محمد مصدق / نشر دف / ۱۳۹۲

ما یک سر و گردن از تفنگ ها بلندتریم / ققنوس / ۱۳۸۸ (توقیف شده و پروانه نشر آن توسط اداره کتاب باطل گردیده است!)

- دزد / مجموعه داستان کوتاه / افراز / تابستان ۱۳۸۸
- نقاب نقد - چاپ دوم / تابستان ۱۳۸۷ / نشر چشمه
- خواب های داوود (رمان) . چاپ دوم . تهران . اندیشه ورزان . ۱۳۸۴
- ادبیات جنگ و موج نو / سال ۱۳۸۴
- باغ بارون (مجموعه داستان کوتاه) . تهران . ۱۳۸۳ . ورجاوند
- جامعه خیلی مدنی (مجموعه داستان طنز) . تهران . ۱۳۸۳ . ورجاوند
- نقاب نقد (پیرامون چستی نقد ادبی در ایران) . تهران . ۱۳۸۲ . نشر چشمه
- ادبیات نوین ایران (با همکاری کریستف بالایی) . تهران . ۱۳۸۱ . نشر معین - با همکاری
انجمن ایرانشناسی فرانسه
- گزیده شعر معاصر (شماره ۱۹) . تهران . ۱۳۸۱ . نیستان
- حکایت نسل بی سخنگو (آسیب شناسی ادبیات و فرهنگ ایران معاصر) . تهران . ۱۳۸۰
. نشر مرمر
- از غربتی به غربت دیگر (کتابشناسی ادبیات ایرانیان خارج از کشور) . تهران . ۱۳۸۰ .
نشر مرمر
- گفتمان سکوت (مسئله شناسی ادبیات و فرهنگ معاصر ایران) . تهران . ۱۳۷۸ . نشر
شفیعی
- خواب های داوود (رمان - چاپ اول) . تهران . ۱۳۷۶ . نشر پور
- یال های ارغوانی یاد (مجموعه داستان کوتاه) . تهران . ۱۳۷۴ . نشر پرسش
- نسترن های سوخته (مجموعه شعر) . تهران . ۱۳۷۰ . نشر برگ
- در کوله بار ابر (مجموعه شعر) . شیراز . ۱۳۶۹ . نشر نوید
- و زندگی ادامه دارد. بزرگترین آرزویم نوشتن زیر سقف آسمان آزاد است . بی هیچ دغدغه و
دلشوره و وحشتی.

نگاهی به کتاب در دست انتشار

نوشتن در غربت - جستارهایی پیرامون دیاسپورای ایرانی

نویسنده: شاهرخ تندرو صالح

تاریخ نشر: زمستان ۱۳۹۹ - نشر: گستره. تهران. ۵۱۲ صفحه

شیوه‌ی من در انجام این پژوهش متکی بر مطالعات کتابخانه‌ای، مطالعه میدانی و مصاحبه‌ی مکتوب بوده و در جمع‌بندی، به «موضوعات» و «ساختار» آثار ادبی «بومی» و برخوردار از «استقلال مفهوم» نویسنده‌ی ایرانی اعم از شاعر، داستان‌نویس، نمایشنامه‌نویس، نقد نویس و نویسنده‌ی مباحث تئوریک نقد ادبی تکیه شده

سرگذشت پژوهش در ایران ما
سرگذشتی غم‌انگیز دارد.
امیدوارم هر پژوهش به نوبه‌ی
خود گامی باشد برای به پایان
رسیدن خط این سرنوشت غم
انگیز.

است. صورت تفصیلی این بخش از پژوهش در بردارنده‌ی محورهای زیر است:

۱- چشم‌انداز مفهومی و مسأله‌شناسی ادبیات مهاجرت و دیاسپورای ایرانی

۲- جغرافیای فرهنگی ادبیات مهاجرت

۳- گونه‌شناسی تولیدات ادبی

۴- آسیب‌شناسی ادبیات مهاجرت

مرحله‌بندی این پژوهش با در نظر داشتن موضوعات محوری زیر انجام شده است:

پیشینه و وضع موجود:

تجزیه و تحلیل امکانات و قابلیت‌ها

تجزیه و تحلیل مشکلات و محدودیت‌ها

چشم‌انداز آینده ادبیات مهاجرت

ادبیات مهاجرت و تبعید ایران، شاخه‌ای از ادبیات معاصر ما است که آفرینشگران آن، به هر علت، به اجبار یا ضرورت حیاتی و حفظ بقا ترک دیار کرده و در کشوری دیگر، به زندگی و حیات ادبی خود ادامه می‌دهند. چنین ادبیاتی بخش زنده و پویای ادبیات جاری در جامعه است. ادبیات ایران نیز این بخش زنده و پویا را دارد. خواه ناخواه بخشی از ادبیات ایران در خارج از

مرزهای قراردادی و جغرافیایی کشور ما نفس می‌کشد: افق دیاسپورای ایرانی در این چشم انداز قابل مطالعه است.

امروزه در جهان بخش وسیعی از مطالعات جامعه‌شناسانه‌ی ادبیات به موضوع مهاجرت نویسندگان از کشور خود و پیگیری روند تولید خلاقه‌ی ادبی در کشورهای میزبان اختصاص دارد. مهاجرت و کوچ اهل قلم ایران به کشورهای دیگر و ادامه دادن روند نویسندگی‌شان در کشورهای میزبان نشانگر شکل‌گیری جریانی نوین از ارتباطات بین فرهنگی در تاریخ فرهنگ و ادبیات ایران است. رسیدن به شاخص‌های مهاجرت و علل رویکرد اهل قلم و اندیشه‌ی ایران به مسأله کوچ دسته‌جمعی زمینه‌ای مناسب برای تجزیه و تحلیل ادبیات در مهاجرت و تبعید به حساب می‌آید.

در حال حاضر طیف‌های متنوعی از نویسندگان فارسی‌زبان در کشورهای جهان شُهره به تولید متن ادبی هستند. بی‌تردید تولیدات این نویسندگان، بخشی از بدنه‌ی فرهنگ ایران امروز است و بدون شناخت و درک مضامین و پیام‌های آن آثار نمی‌توان از فرضیه و نظریات پیرامونی ادبیات امروز ایران سخن به میان آورد.

بررسی ریخت‌شناسانه‌ی آثار ادبی ارائه شده در قالب نشریات ادواری و کتاب، در انواع ادبی شعر، داستان - اعم از داستان کوتاه، رمان و داستان‌های کوتاه، دلنوشته‌ها - نمایشنامه و متون حاوی نگره‌های انتقادی و مباحث تئوریک نقد ادبی قابل بازشناخت هستند. مجموعه این آثار می‌تواند روند تأثیرگذاری و تأثیرپذیری و تعامل خُرده فرهنگ‌های ایرانی با فرهنگ‌های جهان بالاخص فرهنگ‌های امریکایی و اروپایی را نشان دهد. صورت کلی بحث‌های یاد شده همراه با تلقی شخصی‌ام از قدرت رسانه‌ای ادبیات اجتماعی سبب شد تا دریافت‌هایم را در قالب پرسش‌های عمومی با موضوع ادبیات مهاجرت و تبعید جمع‌بندی کنم. در نهایت به پرسش‌های زیر از منظر نگره شناخت نویسندگان مهاجر ایران رسیدم:

۱. پیشینه‌ی ادبیات مهاجرت و تبعید و دیاسپورای ایران

۲. اصلی‌ترین مشخصه‌های ادبیات مهاجرت و تبعید

۳. قلمرو جغرافیایی مهاجرت و تبعید

۴. تأثیرات مهاجرت بر ساختار آثار ادبی

۵. ترجمه‌پذیری آثار ادبی نویسندگان مهاجر
 ۶. برخورد مخاطب دیگر فرهنگ‌ها با آثار ادبی ایرانیان
 ۷. عمده‌ترین موضوعات آثار ادبی نویسندگان مهاجر ایرانی در قلمرو فرهنگ جهانی
 ۸. توجه کشورهای میزبان نویسندگان مهاجر ایران به آثار ادبی مهاجران
 ۹. پرمخاطب‌ترین نوع آثار: ادبیات داستانی، ادبیات منظوم، نمایش‌نامه، نقد ادبی و یا مباحث تنوریک ادبی
 ۱۰. مطبوعات و رسانه‌های همگانی مهاجران
 ۱۱. برخورد نویسندگان مهاجر ایرانی با مسأله سانسور و خودسانسوری
 ۱۲. عمده‌ترین تابوهای ذهنی ایرانیان مهاجر
 ۱۳. تأثیر محدودیت‌های جغرافیایی و فرهنگی خارج از کشور بر روند تولید آثار ادبی
 ۱۴. خاطره‌نویسی ایرانیان؛ گونه‌ی نوظهور ادبی
 ۱۵. ادبیات مهاجر و روشنفکری ایران در گذار
 ۱۶. ادبیات مهاجر ایران و محافل ادبی و آکادمیک
 ۱۷. چشم‌انداز آینده‌ی ادبیات مهاجرت ایران
- شکل‌گیری گفت‌وگوها به صورت زیر بود:
۱. مکاتبه و تماس با نویسندگان برای توافق انجام گفت‌وگو
 ۲. ارسال پرسش‌ها
 ۳. دریافت پاسخ‌ها و مرور آنها و طرح پرسش‌های تکمیلی
 ۴. جمع‌بندی و ویرایش نهایی گفت‌وگو
 ۵. به تأیید رساندن گفت‌وگو‌ی مکتوب با نویسنده

حاصل فرایند یاد شده، ارسال متن پرسش‌ها برای ۵۸۱ شاعر، نویسنده، مترجم، روزنامه‌نگار و وبلاگ‌نویس حرفه‌ای بود. از این تعداد ۳۲۷ نفر تمام یا بخشی از پرسش‌ها را پاسخ گفتند. در جمع بندی نهایی‌ام و با توجه به پرهیز از اطناب و تکرار و مستند نبودن مطالب، به ۳۲ گفت‌وگو رسیدم که بخش اول پژوهش به حساب می‌آید. این بخش جلد نخست کتاب است که عنوان «در جمهوری ادبیات» را برای آن برگزیده‌ام، اما به عللی با این عنوان تغییر یافت: نوشتن در سرزمین دیگران و در نهایت؛ نوشتن در غربت. به نظرم گفت‌وگوهای انتخاب شده جامع‌ترین گفت‌وگو

های موضوعی با محور مهاجرت و تبعید است که به نوعی نیز می‌تواند پوشش دهنده‌ی صنوف و جریان‌های متنوع نویسندگان مهاجر باشد. ناگفته نگذارم که رسم‌الخط گفت‌وگوها همان رسم الخط گفت‌وگوشونده است که در پاسخ به پرسش‌های من مکتوب کرده است. با این حال شاید برخی نام‌های معروف که عنوان نویسنده‌ی مهاجر را بر خود دارند در این جا دیده نشوند. بی‌شک این نقص بزرگ برای خودش علتی دارد که یک بخش آن مربوط به زمانه‌ی ما است و بخش دیگرش به اختیار و انتخاب عزیزان نویسنده بازمی‌گردد؛ برخی قول همکاری دادند اما فراموش کردند. برخی نیز با دیدن پرسش‌ها ترجیح داده‌اند خودشان کتابی در این باره بنویسند. البته که این پژوهش و امداد تک تک آن عزیزان است. ناگفته نگذارم کامل‌ترین کتابی که تاکنون با موضوع ادبیات مهاجرت و تبعید نوشته شده، پژوهش ارزنده‌ی خانم ملیحه تیره گل با نام «مقدمه‌ای بر ادبیات تبعید» است. داریوش کارگر نیز کتابنامه‌هایی از آثار نویسندگان مهاجر ایران را در سوئد منتشر ساخته است. پرویز قلیچ‌خانی نیز صدمین شماره‌ی مجله‌ی آرش را به این موضوع اختصاص داده است که این ویژه‌نامه به نوبه‌ی خود منحصر بفرد است.

بخش دوم پژوهش حاضر با سرفصل‌های زیر در جلد دوم این پژوهش با نام ادبیات «زیر آسمان جهان دیگران» آمده است که دربردارنده‌ی مطالبی به شرح زیر است:

- پیشینه‌شناسی
- چشم‌انداز مفهومی مهاجرت
- قلمرو تجربی مهاجرت در ایران از آغاز سلسله‌ی صفویه تا انقلاب ۱۳۵۷ خورشیدی
- قلمرو مفهومی مهاجرت اندیشه در ایران پس از انقلاب ۱۳۵۷ خورشیدی
- زمینه‌های تطبیقی مهاجرفرستی ایران در حوزه‌ی ادبیات به تفکیک دوره‌های اول، دوم و پس از آن:
- زمینه‌های فرهنگی اجتماعی
- زمینه‌های سیاسی
- زمینه‌های اقتصادی
- زمینه‌های ایدئولوژیک
- مسأله‌شناسی مهاجرت و تبعید اندیشه در جهان
- ادوارشناسی دیاسپورای ایرانی

- قلمرو فرهنگی جغرافیای مهاجرت نویسندگان ایران: امریکا- اروپا - آسیا - اقیانوسیه - آفریقا
- موضوع‌شناسی ادبیات مهاجرت ایران
- قومیت (نگرش‌های ناسیونالیستی)
- اقلیت‌های قومی
- اقلیت‌های مذهبی
- عاشقانه
- فلسفی عرفانی
- پاورقی‌نویسی
- سیاسی اجتماعی
- بررسی تطبیقی مهاجرت اندیشه در ایران و جهان

بخش سوم پژوهش من در بردارنده‌ی مباحث زیر است و جلد سوم کتاب حاضر را شامل می‌شود: گونه‌شناسی تولیدات ادبی ایرانیان در مهاجرت؛ انتشارات؛ مراکز انتشاراتی، تحقیقاتی و پژوهشی؛ کتاب؛ نشریات (روزنامه، هفته‌نامه، ماهنامه، فصلنامه، سالنامه و گاهنامه)؛ تولیدات تصویری برنامه‌ها و محصولات ادبی در فضای مجازی؛ نشریات الکترونیکی؛ سایت، وبسایت الکترونیکی؛ انواع ادبی؛ شعر و ترانه‌سرایی؛ ادبیات داستانی؛ ادبیات نمایشی؛ ادبیات سینمایی؛ طنز؛ مباحث تئوریک؛ نقد ادبی؛ ساختارشناسی مفاهیم ادبیات مهاجرت ایران؛ ادبیات آرمان شهر؛ ادبیات پوچ‌نما؛ ادبیات تبلیغی؛ ادبیات اندیشه؛ ادبیات تفننی؛ ادبیات عامیانه؛ ادبیات گریز؛ ادبیات زندان؛ خاطره‌نویسی؛ تاریخ شفاهی؛ ادبیات کودک و نوجوان؛ ادبیات کارگری؛ ادبیات شهری؛ ادبیات فمینیستی؛ ادبیات مینیمال؛ ادبیات تعلیق؛ ادبیات اعتراض. سرگذشت پژوهش در ایران ما سرگذشتی غم‌انگیز دارد. امیدوارم هر پژوهش به نوبه‌ی خود گامی باشد برای به پایان رسیدن خط این سرنوشت غم‌انگیز.